

УДК 261.7(477)”1920/1930”

Чучалін О.П.,

викладач,

Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини

ПОЗБАВЛЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ДУХОВЕНСТВА В УСРР У 1920 – 1930-Х РР.

Встановлення радянської влади в регіонах колишньої Російської імперії ознаменувало послідовний наступ більшовицької влади на релігію і церкву, переслідування духовенства та віруючих. Напрямки такої діяльності були самі найрізноманітніші – від пропагандистських акцій, церковних розколів до репресивних заходів щодо тих, хто сповідував віру в Бога. Провідною думкою більшості залишається теза про безпосередній диктат щодо релігії та церкви з боку державно-партійної структури, порушених декларованих державою принципів свободи совісті та відокремлення церкви від держави у 1920 – 1930-ті роки. Це сформувало цілком однозначний погляд на проблему: відбувалося нищення більшовицькою владою всілякими засобами й методами релігії та церковної організації. Тому такий виклад суті проблеми надміру спрощує механізм більшовицької моделі державно-церковних стосунків та зацікавлює в дослідженні способів її упровадження.

Останнім часом дослідження історії розвитку виборчого права стає все більш актуальним. Теорія вітчизняного виборчого права знає різні етапи розвитку виборчих відносин: від повного безправ'я виборців до максимального залучення громадян у реалізацію народовладдя. У зв'язку з цим, окремі етапи такого розвитку представляють значне теоретична та практичне значення.

Важливою віхою в історії існування та розвитку вітчизняного виборчого права є період, що охоплює 20 – 30-і рр. ХХ століття. Характерною особливістю даного періоду є так званий інститут «позбавленців», тобто громадян, позбавлених виборчих прав за рішенням суду і які піддаються суворому громадському осуду.

Дану проблематику у своїх наукових працях частково висвітлювали В. Єленський [3], А. Киридон [4], Г. Лаврик [7], М. Олійник [9], В. Пащенко [10], Є. Ярославський [12] та інші вчені. Серед дисертаційних досліджень слід відзначити праці Т. Бобко [1] та Г. Лаврик [8], які безпосередньо висвітлювали дану проблематику. Проте, незважаючи на наявність великої кількості наукових праць щодо ліквідації більшовиками опозиції, встановлення монопартійної влади, опису діяльності ключових політичних персоналій тощо, варто здійснити окрему спробу аналізу виборчих кампаній до рад у другій половині 1920-х рр. у контексті забезпечення легітимності нового політичного режиму, зокрема, через застосування виборчих технологій, спрямованих на посилення влади на місцях. Основними джерелами виборчого права в УСРР були Конституції Радянської України 1919 р. та 1929 р., положення, інструкції про вибори до органів влади [5]. Органами радянської влади на місцях, відповідно Конституції УСРР 1919 р., вважалися: «Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів (міські та сільські), а також обрані ними Виконавчі Комітети (Виконкоми). З'їзди Рад (губерніальні, повітові, волосні), а також обрані ними Виконавчі Комітети (Виконкоми)» [2, 23]. Дані положення зберігалися і у Конституції УСРР 1929 р. [6, 25].

Православні священно- і церковнослужителі позбавлялися виборчих прав і виявлялися в рядах маргіналів радянського суспільства, так як позбавлення виборчих прав спричиняло дискримінацію в ряді цивільних і соціальних прав: підвищене оподаткування, складності при влаштуванні на

роботу, позбавлення пенсій та допомог, обмеження доступу до освіти та інше. Крім цього «позбавленці» ставали потенційними жертвами репресій.

До числа «позбавленців» потрапляли не тільки діючі священнослужителі, а й ті, хто тимчасово виконував церковні обов'язки, а часто і священики, що залишили службу до революції. Складні життєві умови змушували їх звертатися з клопотаннями про відновлення в правах, з скаргами на непомірно завищений оподаткування в органи влади. Деяким з них вдавалося домогтися позитивного рішення, але це не було гарантією ні від повторного занесення в списки «позбавленців», ні від подальших репресій.

Спільною постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 10 вересня 1924 року «Про осіб, позбавлених виборчих прав» від виборчого процесу усувалися носії ворожої більшовизму ідеології: «Члени правління Релігійних общин (члени приходського, церковні старости і всі загалом Уповноважені релігійних товариств), нарівні з монахами та монахинями, священнослужителями всіх культів, а також їх дружини позбавлені виборчих прав» [2, 20].

18 грудня 1926 року інструкцією ВУЦВК УСРР та РНК «Про вибори до Рад» виділялося дванадцять категорій осіб, які підлягали позбавленню виборчого права: «I – особи, що користуються найманою працею в сучасний момент, II – особи, які користуються найманою працею раніше, III – особи, що живуть на нетрудовий прибуток в сучасний момент, IV – особи, що жили на нетрудовий прибуток раніше, V – приватні крамарі й посередники в сучасний момент, VI – приватні крамарі й посередники раніше, VII – службовці релігійних культів і монахи в сучасний момент, VIII – службовці релігійних культів і монахи раніше, IX – службовці й агенти колишньої поліції, X – засуджені судом, XI – божевільні та підопічні, XII – члени сімей, що знаходяться на утриманні осіб, позбавлених виборчого права» [2, 33].

При обговоренні проекту нової Конституції трудящі були проти надання виборчих прав служителям культу. На що тов. Редькін написав: «Немало церковники напакостили в період гражданской війни, в період боротьби трудящихся за создание в СССР социалистического общества. Поэтому понятно, что многие трудящиеся высказывают мнение, что избирательных прав попам давать не надо» [11, 9]. Позбавлення владою священно- та церковнослужителів виборчого права стало причиною відчуженості духовенства у державі. Термін «позбавленці», що вживався на позначення людей без права виборчого голосу, влучно характеризував правове становище та моральний стан духовенства [9, 89].

Служителі, позбавлені виборчого права, живучи в умовах постійного контролю з боку держави, відчували себе обділеними. Із зовнішнім оточенням – представниками державних і партійних інституцій, невіруючими людьми – у духовенства намітився розлад у відносинах. Духовні принципи, переконання духовенства були несумісні з пропагованими владою тезами про боротьбу з попом-експлуататором, релігійними забобонами, а наприкінці 1920-х–1930-х рр. – з попом-контрреволюціонером [10, 41].

Таким чином, інститут «позбавленців» являє собою яскравий приклад втілення ідеологічних засад у вимірі конкретної правової системи. Разом з тим, видається, що даний феномен потребує поглибленого наукового дослідження, оскільки ряд цензів, передбачені сучасним виборчим правом, також вимагають критичного наукового та юридичного осмислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобко Т.Г. Православне духовенство в суспільному житті України 20 – 30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України» / Т.Г. Бобко. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.

2. Виборчі інструкції ЦВК СРСР та ВУЦВКу. – Дніпропетровськ: Поліграфтрест, 1927. – 44 с.
3. Єленський В. Державно-церковні взаємини на Україні (1917 – 1990) / В. Єленський. – К.: Либідь, 1991. – 72 с.
4. Киридон А. Духовенство в радянській Україні 1920 – 1930-х років / А. Киридон // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 14. – С. 301 – 328.
5. Конституція СРСР (С приложением важнейших действующих узаконений об организации и деятельности Центральных органов Союза ССР). – М.: Юридическое Изд-во Наркомюста РСФСР, 1925 – 298 с.
6. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки. – Х., 1926. – 63 с.
7. Лаврик Г.В. Державно-управлінська діяльність у сфері реалізації права на свободу совісті і віросповідання в радянській Україні 1919 – 1929 років: організаційно-правові засади / Г.В. Лаврик. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 355 с.
8. Лаврик Г.В. Правове регулювання свободи совісті, віросповідання і діяльності релігійних організацій у радянській Україні (1919 – 1929 рр.): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 – «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень» / Г.В. Лаврик. – К., 2008. – 33 с.
9. Олійник М.П. Документи про позбавлення виборчих прав як джерело вивчення соціально-політичної ситуації в роки НЕПу (на матеріалах Поділля) / М.П. Олійник // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць / Ред. кол.: В.А. Смолій, О.І. Гуржій, А.Г. Морозов та ін. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2012. – Вип. 5. – С. 89 – 91.
10. Пащенко В. Соціалізм на церковному згарищі: 20 – 30-ті роки / В. Пащенко // Релігійна свобода. Релігія і

церква в Україніб уроки минулого і проблеми сьогодення. Науковий щорічник. За загальною редакцією А. Колодного, М. Новиченка, О.Г. Сагана. – К.: Світ Знань, 2003. – С. 40 – 45.

11. Страна обсуждает Сталинскую Конституцию // Безбожник. – 1936. – № 11. – С. 9 – 10.
12. Ярославский Е. Надо ли давать избирательные права служителям культов / Е. Ярославский // Безбожник. – 1936. – № 8. – С. 6 – 7.